

Budova, kde byla vedena jednání k mnichovské dohodě,
září 1938

PODCENĚNÝ AGRESOR

Německá říše v mezinárodních souvislostech

PHILIPP GASSERT

Když byl 20. listopadu 1945 v norimberském justičním paláci zahájen proces s 24 německými hlavními válečnými zločinci, zabývali se zástupci vítězných mocností u soudu v Norimberku vražděním evropských židů spíše okrajově. Těžištěm celého řízení byla obžaloba přeživších špiček nacistického režimu ze spáchání zločinů proti míru a plánování a provedení útočné války. Za vinu jim bylo kladeno také porušování mezinárodních ustanovení jako např. haagské konvence z roku 1899 a 1907. Zločiny proti lidskosti se dostaly ke slovu až ve třetím a čtvrtém bodu obžaloby. Explicitně bylo zahrnuto „pronásledování z politických, rasových a religiózních důvodů“. Toto obvinění však bylo jedním z mnoha bodů rozsáhlé obžaloby. Spojenečtí právníci interpretovali rasistickou radikalizaci nacistického režimu jako závislou proměnnou, ne jako hybnou sílu vnější expanze.

Od té doby se důraz ve vnímání nacionálního socialismu výrazně posunul. Zahraniční politika „třetí říše“, které byla zpočátku věnována největší pozornost, je dnes převážně hodnocena ve svém funkčním významu pro holokaust. Bývalá královská disciplína nacistického výzkumu byla považována za okrajovou oblast, ve které se dalo objevit jen málo nového. Dnes dominují otázky zabývající se interní dynamikou nacistické nadvlády, spoluvinou německých elit

a „obyčejných“ Němců. Zahraniční politika se naproti tomu zdá být vzhledem k velkým, morálně působícím otázkám irelevantní.

Přesto zde musí být stále znovu kladená otázka, jak mohlo k holokaustu dojít, diskutována tak, že budou prozkoumány mezinárodní souvislosti jako důležitý – ne však jediný – předpoklad nacionálně-socialistického vražedného programu. I když se pokusíme vysvětlit holokaust nejen z jednoho primárního faktoru, jak tomu bylo u vědeckých sporů zastánců „intencionalistických“ a „strukturalistických“ interpretací v 60. a 70. letech 20. století, musí mít vždy ten, kdo se ptá „jak to bylo možné“, na zřeteli celosvětový politický kontext. Neboť německá válečná a vyhlazovací politika se nevyvíjela ve vzduchoprázdnu. Rovněž díky jednání a benevolenci ostatních mocností se mohlo německé postavení v Evropě natolik konsolidovat, že se pokus o systematické vyhlazování židů v Evropě stal proveditelným. Jedná se tudíž o otázku, do jaké míry byly mezinárodní souvislosti součástí struktury umožňující holokaust. Na to existují čtyři odpovědi:

Zaprvé: Tím, že se Německá říše mohla po roce 1933 postupně zbavovat omezení stanovených versailleskou smlouvou, se její strategická výchozí pozice do roku 1939 podstatně zlepšila. Na základě remilitarizace Porýní (1936), anšlusu (připojení) Rakouska (1938), postupného rozbití Československa (1938 a 1939) a nakonec paktu Hitler–Stalin (1939) se Německo osvobodilo od mezinárodních omezení. Rovnováha sil se posunula na jeho stranu.

Zadruhé: Mezinárodní úspěchy přispěly k vnitřní konsolidaci nacistické moci. Poskytly Hitlerovi a nacionálnímu socialismu legitimitu, jak dokazuje široký souhlas obyvatelstva s mnoha zahraničněpolitickými kroky. Poněvadž versailleský řád byl považován za nespravedlivý, byly mimořádně populární i zahraničněpolitické excesy. Respekt si Hitlerova zahraniční politika vydobyla i u konzervativních vojenských a diplomatických elit.

Zatřetí: Zahraničněpolitické cílové představy v politické programice nacionálního socialismu jsou těsně spjaty s vyhlazováním

židů. Získání „životního prostoru“ na východě a zničení „židovsko-bolševického“ Sovětského svazu bylo cílem nejvyšším. Tato programatika přispěla k radikalizaci nacistické moci a k politice vyhlazování. Obzvláště zřetelné to bylo v roce 1941 při rozšiřování evropské války v globální.

Začtvrté: Důležitou roli hrálo, že teprve akce a reakce společenství států, které Hitlera dlouho podceňovalo, umožnily zahraničněpolitické územní zisky 30. let. Aniž bychom zpochybnili primární odpovědnost Němců a jejich politického vedení, musíme konstatovat, že holokaust mohl být realizován proto, že Hitlerovi a nacistickému vedení nebylo zabráněno, aby dostali zdroje kontinentální Evropy pod svoji kontrolu. Mezinárodní souvislosti jsou tak nezbytným, i když ne dostatečným faktorem k objasnění, jak mohla být genocida židů proměněna ve skutečnost.

Zahraničněpolitická programatika

Silněji než jakékoli jiné politické pole byla zahraniční politika považována za Hitlerovu osobní doménu. Zda byla zahraniční politika řízena primárně ideologickými cíli a pevně stanoveným programem – takové je pojetí intencionalistů – nebo vnitřními a vnějšími tlaky hnaným režimem postavena bez cíle na expanzi – podle opačného názoru strukturalistů –, o tom se v historické vědě dlouho vedly spory: Jakkoli nahlédneme na význam Hitlerových „motivů“, „plánů“ a „cílů“, mezinárodní výzkum se shoduje na jednom – v zahraničněpolitickém rozhodovacím procesu přiznává diktátorovi dominantní roli.

Mnoho pohledů na nacistickou zahraniční politiku proto začíná zkoumáním programatiky formulované Hitlerem v polovině 20. let. V *Mein Kampf* (1924) si uspořádal zahraničněpolitickou koncepci, jejímž jádrem byla územní politika a konečným cílem dobytí „životního prostoru“ (Lebensraum) na východě. Pakt s Anglií a Itálií

měl především umožnit válku s Francií. Na to ještě navazovaly celosvětové politické cíle císařství a výmarský revizionismus. Co však Hitlerovy úvahy, které ve valné většině prezentoval otevřeně, odlišovalo od tradičního kontinentálního imperialismu, bylo propojení expanze na východ a eliminačního antisemitismu. Pronásledování Židů a válka o životní prostor splynuly v nacistické programatice v jedno.

Zda Hitler usiloval o světovou nadvládu, bylo jeho současníky, stejně jako historiky, hodnoceno rozdílně. Celkem vzato byl jeho obraz světa eurocentrický. Nejdříve se zdál být zacílen na německou nadvládu nad Evropou. Dlouho ignoroval USA. Teprve koncem 30. let, když se stín USA stále hrozivěji rozprostíral nad Atlantikem, je do svého kalkulu zahrnul. Na druhé straně Hitlerovy závěry v nezveřejněné *Druhé knize* (1928) ukazují, že USA jako prototyp velkoprostoru byly pro jeho velkogermánskou Evropu budoucnosti příkladem. Konzervativcům i nacionálním socialistům imponovala geografická rozloha země a využití téměř celého kontinentu.

Zahraniční politika byla důležitým polem působnosti pro nacistické elity před a po roce 1933. Pod vrcholnou úrovní řízení se v chaosu úřadů, který byl pro nacistický režim charakteristický, utvářely souběžné instituce, které, jako např. zahraniční organizace NSDAP, pečovaly o tzv. „*Volksdeutsche*“ a „*Auslandsdeutsche*“ nebo – na rozdíl od Hitlera usilujícího o dohodu s Anglií – se pokoušely ponechat koloniální otázku nerozhodnutou. Zároveň tyto *think tanks* soupeřily s tradičním nástrojem zahraniční politiky, ministerstvem zahraničí, který s diktátorem uzavřel rozsáhlý svazek. Po konci „třetí říše“ se zaměstnanci ministerstva zahraničí pokoušeli svoji angažovanost ospravedlnit tím, že prý chtěli zabránit horšímu. To platí i pro iluzorní pokusy státního tajemníka Ernsta von Weizsäckera o odvrácení vysoce riskantní vojenské eskalace ještě v předvečer 2. světové války.

Göring, Goebbels, Hess, Ribbentrop, Rosenberg a další paladiny nové (včetně vojáků) někdy zastávali odlišné postoje, jimž někte-

ří naslouchali. Celkově však v rozhodujících zahraničněpolitických otázkách akceptovali Hitlerův primát. Hermann Graml stručně (ve smyslu internacionalistů) shrnuje, že se Hitler v otázkách zahraniční politiky rozhodoval velmi svobodně a „že celková politika Německé říše zůstávala orientovaná na imperiální utopii životního prostoru, tzn. vnitřní politika sloužila, vzdor všem potížím, téměř výhradně bezohledným přípravám na válku a zahraniční politika byla i přes veškerá nebezpečí překována na káru pro expanzi na východ“.¹

Zahraniční politika v „rizikových zónách“ v letech 1933–1936

Pevně stanoveny byly sice i dlouhodobé strategické cíle, ale v počáteční fázi „třetí říše“ byl Hitler donucen k taktickým ústupkům. To mu však nebránilo, aby na začátku svého kancléřství v méně důvěrném kruhu vojenského velení svůj projekt neformuloval. Generalitě 3. února 1933 nezávazně slíbil, že by vnější síla mohla být nasazena nejen k „vybojování nových exportních mož[ností]“, ale také k „dobytí nového životního prostoru na východě a jeho bezohledné germanizaci“. Objasnil jim, že bude muset být překročena riziková zóna, ve které by mohla Francie Německo ještě „přepadnout“. Teprve až bude wehrmacht dobudován, přistoupí Říše ve svazku s Itálií a Anglií k přestavbě střední a východní Evropy, aby nakonec dosáhla zničení „židovského bolševismu“.²

Často se skutečně hádalo, proč ostatní mocnosti ponechávaly Německu tak dlouho volnost. Hitlerovým plánům nahrávala především aktuální mezinárodní situace. Těžkou ránu systému kolektivní bezpečnosti Společnosti národů např. zasadila mdlá reakce západu na vpád japonských jednotek do Mandžuska v roce 1931. V roce 1932 byl dohodou z Lausanne fakticky ukončen reparační režim. Německo bylo zbaveno zahraničních obchodních omezení. Velká Británie bojovala o zachování svého impéria a potřebovala v Evropě klid. Francie jednala od událostí v Porúří v roce 1923 převážně

defenzivně. Amerika se stáhla z Evropy; Kongres vydal izolacionistické „zákony o neutralitě“. Versailles nakonec otevřely geopolitickou problematiku německé středové polohy, protože Sovětský svaz byl vytlačen daleko na východ. SSSR nebyl navíc jako revoluční mocnost dlouhou dobu považován za legitimního spoluhráče ve světové politice, což ztěžovalo omezování Německa.

Nacistická zahraniční politika takto navázala na výmarský revizionismus zaměřený na překonání versailleského uspořádání – a dovnitř i vně tím zastírala své další cíle. Zde docházelo mezi Hitlerem a konzervativními elitami k určitým názorovým rozdílům. Ti druzí naléhali zpočátku silněji než ještě opatrně jednající kancléř, aby byla jednání o odzbrojení v Ženevě torpédována. 14. října 1933 následovalo vystoupení ze Společnosti národů, protože z německého pohledu neprobíhala ženevská jednání uspokojivě. Předtím se podpisem Říšského konkordátu v červenci 1933 zdařil první zahraničněpolitický úskok. Vatikán obdržel, což odmítaly Výmar i Německé císařství, státní garanci církevních institucí. Za to nechal padnout politický katolicismus a usnadnil tímto úspěchem Hitlerovi cestu k moci.

Překvapivým a do politického konceptu nezapadajícím německo-polským paktem o neútočení (26. ledna 1934) vyvolal Hitler rozpaky v NSDAP a v bezpečnostně politickém establishmentu. Polsko bylo k takovému kroku ochotno přistoupit, poněvadž plány vedení preventivní války maršála Pilsudského proti nacistickému Německu se ve Francii setkaly s malým ohlasem. Pakt podmiňoval francouzskou strategii utlumení, která se opírala o spojenectví se státy střední a východní Evropy. Nacistické rejdy v Rakousku nadto vyprovokovaly odpor Itálie a také Francie reagovala zintenzivněním svých zbrojních aktivit a uzavřela smlouvu o vzájemné pomoci se Sovětským svazem, který byl mezinárodně uznán a přijat do Společnosti národů.

V konečném součtu však západní mocnosti na základě divergentních zájmů nedospěly ve svém odporu vůči nacistickému Německu ke společnému postupu. Když Hitler flagrantním porušením versailleské smlouvy 16. března 1935 oznámil znovuzavedení všeobecné

branné povinnosti, přivedlo to Itálii, Francii a Spojené království v italském konferenčním místě Stresa k jednomu stolu, aby prodjaly společný postup proti německé agresi. Avšak v červnu Hitler tuto koalici ze Stresy rozbil, když Berlín s Londýnem uzavřel námořní dohodu, která reichsmarine (říšské válečné námořnictvo) omezovala na 35 % a ponorkové námořnictvo na 45 % britské tonáže. Britská vláda tak odložila princip kolektivní bezpečnosti definitivně *ad acta*. Jelikož hlavní pozornost věnovali Britové Asii, smírem s Německem se jim ulevilo. Zasadili tím však ránu svému francouzskému spojenci, se kterým tento krok nekonzultovali.

V historiografii prvních poválečných desetiletí vnímali autoři jako Alan Bullock Hitlerovy zahraničněpolitické kroky jako výraz cynického kalkulu. Avšak spíše než myticky přeceňovaná Hitlerova mazanost, umožnila konsolidaci německé moci sebeblokáda západu. Testovací případ představoval vpád do demilitarizovaného Porýní 7. března 1936. Na povrch vystoupil celý rozsah neschopnosti západu jednat. Vůči Francii skeptičtí Britové ovšem věřili, že se německým jednotkám dalo jen stěží zabránit ve vstupu na německé území.

Obsazení Porýní bylo možné také proto, že italské brutální tažení v Etiopii 1935/36 podkopalo spojenectví vítězných mocností 1. světové války. Mussolini se vzdal počátečního rezervovaného postoje k Hitlerovi a přistoupil k uzavření spojenectví s Německem. Ve španělské občanské válce v roce 1936 pak již oba fašističtí diktátoři spolupracovali zcela otevřeně. V listopadu 1936 byla slavnostně vyhlášena „Osa Berlín–Řím“ a krátce nato byla Japonskem rozšířena na „Antikominternpakt“ (Pakt proti Kominterně). Tím byla načrtnuta spojenecká konstelace 2. světové války.

Pohled na nacistický režim zvnějšku

Zahraniční pozorovatelé si to s „fenomémem Hitler“ a hodnocením nacionálního socialismu dělají těžším. V autokraticky řízených

zemích jako Polsko v letech 1933/34 panovaly dočasně relativně velké sympatie k Hitlerovi. Polní maršál Józef Piłsudski podcenil smrtelné nebezpečí pro svoji zemi, když uvítal Hitlera jako vnitropolitický faktor pořádku. Dokonce ani v evropských demokraciích nebylo odmítnutí jednomyslné – nejsilnější bylo ještě v Československu. Britská veřejnost se před rokem 1933 dílem Hitlerovi posmívala, dílem si od něho slibovala stabilizaci chaotických výmarských poměrů. Teprve v letech po převzetí moci nacisty dostávaly v anglické politice aspekty vnímání nacistického Německa koherentní obraz, který byl do roku 1934 převážně pozitivní a potom se změnil v relativní nezájem. Ambivalentněji reagovali Američané, z nichž mnozí zprvu v Hitlerovi spatřovali německý pandán k Rooseveltovi (na základě společné kritiky „New Deal“ a nacionálního socialismu z přílišného *laissez-faire*). Po rozhodných opatřeních proti odpůrcům režimu chór odmítání silně narůstal, aniž by však přivodil konkrétní výsledky. Zato Francie měla tendenci hodnotit Hitlera jako mocenského politika na základě předpojatých šablon chybně a v konečném důsledku se chovala defenzivně.

Ačkoli byl pronásledováním vnitropolitických odpůrců, zřizováním prvních koncentračních táborů a postupným zotřováním protizidovské politiky zločinný charakter nacistické nadvlády stále zřetelnější, zůstávalo jeho tehdejší vnímání dlouho zkalené. K protestům nedocházelo také s argumentem, že musí být chráněny oběti. Vždyť v Anglii, kde veřejné mínění ovládaly pacifistické nálady a obavy o Empire, nebyl ve 30. letech ani Churchill neúnavným varovatelem před nebezpečím, za jakého ho později označovali jeho ctitelé. Že byl publicistický odpor nejsilnější v USA, německé vedení netrápilo. Neboť kritika přicházela zrovna ze země, jejíž vláda měla kvůli zákonům o neutralitě svázané ruce. To utvrzovalo nacistický režim v podceňování demokracií.

V menších evropských zemích jako v Nizozemí a Švýcarsku „židovskou otázku“ ignorovali, zavírali oči, zčásti reagovali s po-

chopením a smířili se s tím. Belgie vystoupila ze svazku s Francií a vrátila se k tradiční politice neutrality. Zde, stejně jako v Holandsku, doufali v těsnější hospodářskou výměnu s Německem. Sousedé rovněž spolupracovali s nacistickým režimem, když např. vraceli uprchlíky na hranicích zpět. Když se v létě 1936 konaly v Berlíně olympijské hry, požadavky amerických židovských organizací k jejich bojkotu se minuly účinkem. „Třetí říše“ se mohla světové veřejnosti prezentovat ze své „lepší“ stránky.

Hitler měl, vzdor veškeré zvrhlosti své politiky, hodně štěstí; úspěchy mu „takřka padaly z nebe“. ³ Dodatečně je snadné kritizovat odpovědné politiky v Londýně, Paříži, Bruselu, Varšavě a Washingtonu za to, že tehdy Hitlera podcenili. Mnohé lze vysvětlit z konkrétně historického hlediska: západ měl plné ruce práce s krizí ve východní Asii, se záblesky dekolonizace v Indii, s ideologickými výzvami Sovětského svazu a naléhavými vnitropolitickými problémy. Hospodářsky byly demokracie ve 30. letech v defenzivě: Nacistická politika, vnímaná jako energická, zdánlivě odstranila nezaměstnanost a zanechávala silný dojem. I ve vojenské strategii ztratil západ kontakt. Francie se ve fázi *Décadence* stáhla za bunkry Maginotovy linie. Vojenským reformátorům, jakým byl např. Charles de Gaulle, nebylo dopřáváno sluchu. V Anglii (částečně i ve Francii a v Belgii) navíc ochromovalo odpor špatné svědomí z versailleské smlouvy, takže se Hitlerovo Německo stalo hlavním uživatelem konstrukčních chyb poválečného uspořádání. V USA vztahovali izolacionisté vstup do války v roce 1917 na ziskuchtivost „obchodníků se smrtí“ a považovali i přes ohavnost porušování lidských práv nacionální socialismus za evropský respektive vnitroněmecký problém. Německo se tak zbavilo téměř všech pout, zatímco soustředěná obrana mezinárodního společenství se nedostavovala. Aniž by padl jediný výstřel, mohla Německá říše v polovině 30. let podstatně zlepšit svoji strategickou pozici a vytvořit tak mezinárodní předpoklady pro ostrý expanzivní kurz.

Cesta k válce v letech 1936 až 1939

Nehledě na hlasitě znějící mírové šalmaje pokračovalo Německo v přípravách na útočnou válku. Zatímco režim slavil Olympijské hry v Berlíně jako festival usmíření a svět na této velké sportovní události prezentoval své iluzorní naděje a dobrou vůli, definoval Hitler právě v tomto srpnu 1936 parametry dalšího vývoje: Německá armáda měla být v následujících čtyřech letech boj schopná, německé hospodářství připraveno k vedení války.

O rok později diktátor objasnil situaci v nejbližších letech. Ve svém tajném proslvu k diplomatickým a vojenským špičkám „třetí říše“ 5. listopadu 1937 přislíbil vyřešení „německé otázky životního prostoru“ do roku 1943/44. Předtím však měly být do Říše integrovány Rakousko a Československo.⁴ Tehdy se cesty Hitlera a části jeho spojenců rozdělily. Nositelé pochyb byli z cesty odklizeni: Začátkem února 1938 byl během krize Blomberg–Fritsch usměrněn wehrmacht, na ministerstvu zahraničí nahradil monarchistického von Neuratha straník Joachim von Ribbentrop.

Ačkoli se Hitler v letech 1937/38 potýkal s problémy a mnozí z jeho nejbližších politických a vojenských poradců nepodporovali jeho válečný kurz, krátce nato, když nastala příležitost k převratu v Rakousku, přikročil k akci. A reakce západu na anšlus v březnu 1938 nebyla s to odvrátit Hitlera od jeho válečného kurzu. Ten se jízlivě vysmíval „demokratickým světovým šosákům“, kteří se v tisku rozčilovali nad jeho metodami, a pokračoval v plánování „rozbití“ Československa.⁵ Vnitropoliticky vzal anšlus velké části německé opozice vítr z plachet. Obyvatelstvo reagovalo euforicky také proto, že si mnoho lidí dvacet let po konci poslední války nepřálo další krvavou válku a nekrvavým úspěchem se jim ulevilo. Zdálo se, že Hitler dosáhl toho, na čem ztroskotaly Paulskirche 1848/48 (v té době v ní po březnové revoluci 1848 zasedalo frankfurtské národní shromáždění; pozn. překladatele) a Výmar 1919: sjednocení Německa a Rakouska ve „Velké Německo“.

Na podzim 1938 byla válka přede dveřmi. Bylo jí zabráněno proto, že Göring a další příslušníci německé vládnoucí vrstvy byli na vázkách. Hitlerem rozpoutaná „sudetská krize“, během níž německy hovořící obyvatelé příhraničních území v Československu požadovali v protestech, které rozdmýchávali tamější nacionální socialisté, nezávislost na Praze, nedosáhla kýženého výsledku. Hitlerovy plány byly díky obratné Chamberlainově diplomacii zkříženy. Chamberlain nastoupil do svého úřadu v roce 1937 a poprvé začal rozvíjet něco jako celkovou koncepci reakce na německou expanzi. Provokatéři měli být umlčeni kompromisy u jednacího stolu (*appeasement*). Současně se pokoušel dohodnout s USA a Kanadou a vnitřními reformami a omezeným zbrojením zajistit „*British way of life*“.

Na mnichovské konferenci (29./30. září 1938) musel Hitler akceptovat Mussoliniho kompromisní návrh na rozdělení Československa. Velká Británie a Francie se ovšem i přes předchozí ujištění svého československého spojence vzdaly. Věřily, že svým ústupkem v „sudetské krizi“ připravili cestu konečnému vyrovnání zájmů, protože teď byla všechna německy hovořící území sjednocena. Pro politika impéria, Chamberlaina, se rozhodujícím motivem pro jednání znovu staly zájmy světové říše. Anglie získala cenný čas. *Appeasement* byl populární. Ve Francii schvalovalo mnichovskou dohodu 57% dotázaných, pouze 37% ji odmítalo. Když Chamberlain britské veřejnosti triumfálně ukazoval smlouvu s Hitlerovým podpisem jako slib „míru v naší době“, setkal se se souhlasem naprosté většiny. Jestliže německý „vůdce“ utrpěl na Mnichovské konferenci diplomatickou porážku – měřeno podle jeho cílových představ, pak krátce nato postavil západ před další *fait accompli*. Okupace „*Resttschechei*“ (zbytku Čechárny) v březnu 1939 bylo fackou Chamberlainovi.

Tím, že roztrhal mnichovskou dohodu, otočil Hitler kolem. Scény, které se odehrávaly v Praze – české obyvatelstvo přihlíželo německému vpádu v jasném kontrastu s extatickými jásavými scénami

před vídeňským Hofburgem před rokem s bezmocným vztekem –, světu ukázaly, že Hitler nejednal v souladu s právem na sebeurčení nebo jako revizionista nesprávného versailleského uspořádání. Svět se probudil. 31. března 1939 garantoval Londýn – s tichou podporou Roosevelta, který svůj kritický postoj vůči Německu, Japonsku a Itálii konturoval od svého „*Quarantine Speech*“ jasněji – nezávislost Polska. Poprvé se rýsovala reálná možnost anglo-amerického svazku. USA např. dodávaly dílem Kongresem neautorizovanou výzbroj Francii a Velké Británii.

Souvislost mezi zahraničněpolitickou expanzí a protizidovskou politikou „třetí říše“ byla na přelomu let 1938/39 stále zřetelnější. Pogrom z 9. listopadu 1938 šokoval světovou veřejnost a v americkém vnímání hitlerovského Německa znamenal obrat. Washington odvolal svého berlínského velvyslance. V USA narůstalo rozhořčení, i když v otázce uprchlíků nenásledovaly téměř žádné činy. Německá propaganda proti tomu vystupovala masivní antisemitickou kampaní. Amerika byla stavěna po bok Sovětského svazu jako „hlavní exponent světového židovstva“. Ve svém pověstném „pro-roctví“ z 30. ledna 1939 definoval Hitler dobytvačnou a rasovou válku jako totožné. Hrozil evropským židům vyhlazením a stále silněji zvažoval akci proti západu.⁶

Pakt, který vyjednal Ribbentrop v závodu s britskou diplomacií v létě 1939 s Molotovem a Stalinem, uvolnil Německu ruce proti západu. Německo-ruská smlouva o neútočení z 23. srpna 1939 potvrdila ty nejhorší obavy západu a současně znamenala rozsudek smrti pro Polsko. 1. září 1939 překročil wehrmacht německo-polské hranice, o dobré dva týdny později, 17. září, obsadila Rudá armáda východní Polsko.

Ideologická válka a genocida v letech 1939 až 1942

Německem rozpoutaná válka byla, jak dokazuje polské tažení, od začátku koncipována jako ideologická a „rasová“ válka. Zahra-

niční politika byla nyní podřízena vojenskému dění a ze své vlastní logiky vyplývající vyhlazovací válce. A Hitler ze svého pohledu viděl vojenské polní tažení a tažení proti židům a ostatním „rasovým“ a religiózním menšinám zjevně jako jednotu.

Anglie a Francie vyhlásily Německu válku, podmanění Polska však přihlížely nečinně – zejména když nebyl jasný sovětský postoj. Britskému pokusu o zaujetí postavení ve Skandinávii předešlo Německo obsazením Dánska a Norska v dubnu 1940. 10. května bylo zahájeno „tažení na západ“ („*Westfeldzug*“), v němž Hitler dosáhl během šesti týdnů to, co se nepodařilo císařskému Německu za čtyři krvavá válečná léta: Francie byla poražena. S výjimkou SSSR už na evropském kontinentu neexistoval žádný silný vojenský protivník. Velké části západní a severní Evropy ležely v německém mocenském pásmu.

Jestliže lidé reagovali na zahájení války v roce 1939 se skepsí, ba dokonce se strachem, pak bylo nadšení z triumfu na západě obrovské. Vítězství vzalo vojenskému odboji vítr z plachet. Jen nemnozí namítali, že diktátor dosáhl jenom polovičního vítězství, poněvadž letecká ofenziva proti Anglii ztroskotala. Dokud Anglie jako výspa demokracie v Evropě odolávala, nebyla se stolu smetena ani intervence USA. Proti takovému protivníkovi ovšem neměli Hitler a jeho generálové žádné prostředky.

Hlavní pozornost jejich diplomacie, která byla ve svém akčním radiu znatelně omezena, proto patřila USA, z nichž vykryštoval jediný protipól německé moci. Roosevelt nabral jasně protinacistický kurz, když v roce 1940 prohlásil USA za „arzenál demokracie“. Ani on, ani válečný Churchillův kabinet nebyli ochotni dohodnout se s Hitlerem. Na druhé straně existovala v USA, vzdor zhnutí nad německými zločiny, silná tendence uzavřít se v západní hemisféře. Německá propaganda proto až do voleb v listopadu 1940, v nichž byl Roosevelt potvrzen na bezprecedentní třetí funkční období, dostala pokyn ke krajní zdrženlivosti. Když pak prezident signalizoval jasnou podporu o život bojující Anglii a v lednu

1941 oznámil svoji vizi „čtyř svobod“ jako základu nového uspořádání světa po vítězství nad fašistickými diktaturami, odložila nacistická propaganda masku. Kurz se stal vyloženě antiamerickým poté, co byl schválen zákon o půjčce a pronájmu (Lend and Lease Act). USA nyní podporovaly válečné protivníky Německa nejen morálně, ale také materiálně, kromě toho byly na Islandu rozmístěny americké jednotky.

Je podivuhodné, jak málo – na rozdíl od západu – německá strana sázela na diplomacii. V září 1940 byl uzavřen Pakt tří. Zatímco většina balkánských států byla později přijata, vichystická Francie a Španělsko členství odmítaly. Německo, Itálie a Japonsko se také ledva shodly. Itálie vpadla v říjnu 1940 do Albánie a Řecka a z německého hlediska tak v nevhodnou dobu spustila balkánské tažení, i když blesková válka proti Jugoslávii na jaře 1941 odpovídala německému kalkulu jako jasný signál Sovětskému svazu. Zatímco Hitler urychloval plánování útoku na Sovětský svaz, k žádnému sladěnému postupu s Japonskem nedocházelo. Hitler slíbil Japonsku pomoc proti USA. Japonský spojenc ho však nechal tápat v temnotách uzavřením paktu o neútočení se Sovětským svazem a ani později ho neinformoval o nastávajícím útoku na Pearl Harbor.

Nejdůležitějším diplomatickým úkolem, který německé vedení považovalo po vítězstvích z let 1940/41 za vojensky nepřekonatelný, nebyla neutralizace Sovětského svazu, ale odstrašení USA. Atlantickou chartou načrtly USA v srpnu 1941 spolu s Velkou Británií kontury demokratického poválečného uspořádání ještě dříve, než se vůbec staly účastníky války. Přesto se Hitler snažil vyvarovat všemu, co by USA mohlo posloužit jako záminka k zásahu. Proto zůstávalo výzkumu jeho rozhodnutí, vyhlásit USA po japonském útoku na Pearl Harbor válku, dlouhou dobu záhadou. Přesto lze tento krok racionálně vysvětlit, protože na základě zkušeností z roku 1917 byla účast USA ve válce očekávána s jistotou. Kdyby se Japoncům podařilo, takový byl německý kalkul, poutat Američany v Pacifiku tak dlouho, dokud by Německo nezmítlo nad Sovět-

ským svazem, byla by válka rozhodnuta ve prospěch Osy.

Nápadná je úzká paralela rozhodnutí k rozšíření evropské války ve světovou vyhlášením války USA a rozhodnutím o „konečném řešení“ („Endlösung“), na kterou v uplynulých letech upozorňovali různí autoři. Hitler sám upozornil v roce 1942 na to, že pro případ světové války vyhlásil vyhlazení „židovské rasy“. Německo-americkou válkou byly každopádně zbořeny poslední mosty a svět se rozdělil na dva tábory.

Zánik Německé říše

Rozšířením války na globální konflikt se stala diplomacie služkou rasové války. Ministerstvo zahraničí se podílelo na koordinaci celoevropské genocidy. Pro diplomacii zbyl malý prostor. Všechno nebo nic: znělo heslo. Zahraniční politiku dělali jiní, především spřátelení Američané a Britové, kteří se vzhledem k opakované německé expanzi a s ohledem na sovětského spojence na konferenci v Casablance začátkem roku 1943 dohodli na válečném cíli – „bezpodmínečné kapitulaci“ Osy. Na německé straně rozměňovala silně přebujelá byrokracie Wilhelmstrasse svoji energii v propagandistických kampaních a vnitřních pletichách. Z posledních válečných let stojí na německé straně za zmínku pouze dvě zahraničněpolitické aktivity: evropská propaganda a pokusy vysoce postavených nacionálních socialistů jednáními o separátním míru dostat Sovětský svaz nebo západní mocnosti z falangy válečných nepřátel a odvrátit tak jistou porážku.

Po Stalingradu se Ribbentrop silně zasazoval o založení evropské konfederace států pod německým vedením. Tato konfederace měla dát potápějící se lodi německé hegemonie ještě jednou impulz. Ze spojenců mělo být snato břemeno starostí tím, jak se v jednom memorandu věrolomně uvádí, že by byl po německém vítězství „u všech nasazen německý gauleiter“.⁷ Ideologicky měla být oku-

povaná Evropa mobilizována proti bolševismu a amerikanismu; neutrálním státům mělo být zabráněno v tom, aby si zadaly s USA. Tato propaganda měla evropské sympatizanty, jako například rozsáhlou kolaboraci ve Francii, Nizozemí, Belgii a Norsku, jak nakonec ukazuje bratrství ve zbrani fašistických cizineckých legionářů na východní frontě. Avšak heslo „Evropa Evropanům“ se vzhledem k německým porážkám už příliš neujalo. Požadavek Německa na hegemonii byl zastírán příliš okatě.

Ani z mírových sondáží, které prováděli Hitlerovi paladinové převážně směrem na východ, nevyplývaly žádné reálné alternativy k boji až do trpkého konce. Když bylo něco podniknuto k uzavření smíru s Moskvou, narazilo to na Hitlerův odpor. Od roku 1941 se formující a po bitvě u Stalingradu podstatně rozhodnější odboj zase nebyl schopen nalézt na západě styčný bod. Nacionálně konzervativní opozice převážně vycházela z premisy v Evropě hospodářsky dominantního Německa a usilovala o rekonstrukci bismarckovské říše. Rovněž liberálnímu „*Kreisauer Kreis*“ („Kreisavský kroužek“), který stále ještě doufal v evropskou přeměnu nacionálního státu, chyběly páky, aby rozhovory se západem hrozící porážku ještě odvrátil.

To, že západ nezakročil, souviselo – nehledě na nereálnost státního převratu ve velmi nepřehledné situaci – se změnou vnímání Německa. Jestliže byl Hitler zpočátku považován za reinkarnaci prušáctví, pak byl nacionální socialismus stylizován do kvazigenetické dispozice německého národa „od Luthera po Hitlera“. Také mezi těmi, kteří nesdíleli postoj radikálních kritiků Německa – kolem sira Roberta Vansittarta a amerického ministra financí Henryho Morgenthaua –, rozlišovali mezi Němci a „nacisty“ a považovali proto z dlouhodobého hlediska demokratické, svobodné Německo za reálné, bylo mnoho zastánců tvrdého míru. I když většina Američanů nebyla pro „Morgenthauův plán“, pak nacionální socialismus kdysi pozitivní obraz Německa v USA, ale i v tradičně proněmeckých zemích jako Nizozemí, nenávratně zničil.

Když se s osvobozením Bergen-Belsenu, Dachau a Osvětimi dostal do povědomí světové veřejnosti celý rozsah německých zločinů, bylo jasné, že restaurace Německé říše nepřichází v úvahu. S Hitlerovou sebevraždou a zánikem Říše přišel dočasný konec německé politiky. Německo se ze subjektu stalo objektem světových dějin. Německá státnost přešla kapitulací z 8. května 1945 a postupimskou dohodou do odpovědnosti „velké čtyřky“. Více než čtyřicet let pak byla západní integrací a evropským sjednocováním hledána cesta k civilizaci německého potenciálu a německým sjednocením z roku 1990 k jeho zapojení do evropských a atlantických struktur.

Další použitá literatura

Adamthwaite, Anthony P., Grandeur and Misery. France's Bid for Power in Europe 1914–1940, Londýn 1995.

Bloch, Charles, Das Dritte Reich und die Welt. Die deutsche Außenpolitik 1933–1945 (Třetí říše a svět. Německá zahraniční politika 1933–1945), Paderborn 1993.

Crozier, Andrew J., The Causes of the Second World War, Oxford 1997.

Döscher, Hans-Jürgen, Das Auswärtige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der „Endlösung“ (Ministerstvo zahraničí ve třetí říši. Diplomacie ve stínu „konečného řešení“), Berlín 1987.

Duroselle, Jean-Baptiste, France and the Nazi Threat. The Collapse of French Diplomacy 1932–1939, New York 2004.

Funke, Manfred (vyd.), Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Dritten Reiches (Hitler, Německo a mocnosti. Materiály k zahraniční politice třetí říše), Düsseldorf 1978.

Gassert, Philipp, Amerika im Dritten Reich. Ideologie, Propaganda a Volksmeinung 1933–1945 (Amerika ve třetí říši. Ideologie, propaganda a veřejné mínění), Stuttgart 1997.

Hertog, Leendert Johan, Der Befehl zum Judenmord. Hitler, Amerika und die Juden (Rozkaz k vyvražďování židů. Hitler, Amerika a židé), Bodenheim 1997.

Hildebrand, Klaus, Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871–1945 (Minulá říše. Německá zahraniční politika od Bismarcka po Hitlera 1871–1945), Berlín 1999.

Hildebrand, Klaus, Deutsche Außenpolitik 1933–1945. Kalkül oder Dogma? (Německá zahraniční politika 1933–1945. Kalkul nebo dogma?), Stuttgart 1990.

Hillgruber, Andreas, Hitlers Strategie. Politik und Kriegsführung 1940–1941 (Hitlerova strategie. Politika a vedení války 1940–1941), Bonn 1993.

Jacobsen, Hans-Adolf, Nationalsozialistische Außenpolitik 1933 až 1938 (Nacionálněsocialistická zahraniční politika 1933 až 1938), Frankfurt nad Mohanem 1968.

Junker, Detlef, Kampf um die Weltmacht. Die USA und das Dritte Reich 1933–1945 (Boj o světovou nadvládu. USA a třetí říše 1933 až 1945), Düsseldorf 1988.

Leitz, Christian, Nazi Foreign Policy 1933–1941. The Road to Global War, Londýn 2004.

Müller, Jürgen, Nationalsozialismus in Lateinamerika. Die Auslandsorganisation der NSDAP in Argentinien, Brasilien, Chile und Mexiko, 1931–1945 (Nacionální socialismus v Latinské Americe. Zahraniční organizace NSDAP v Argentině, Brazílii, Chile a Mexiku, 1931–1945), Stuttgart 1997.

Reckerová, Marie-Luise, Die Außenpolitik des Dritten Reiches (Zahraniční politika třetí říše), Mnichov 1990.

Reuther, Thomas, Die ambivalente Normalisierung. Deutschland-diskurs und Deutschlandbilder in den USA, 1941–1955 (Ambivalentní normalizace. Německý diskurs a obraz Německa v USA, 1941–1955), Stuttgart 2000.

Rohe, Karl (vyd.), Die Westmächte und das Dritte Reich 1933 bis 1939. Klassische Großmachtrivalität oder Kampf zwischen Demo-

kratie und Diktatur? (Západní mocnosti a třetí říše 1933–1939. Klasická velmocenská rivalita nebo boj mezi demokracií a diktaturou?), Paderborn 1982.

Schwarzová, Angela, Die Reise ins Dritte Reich. Britische Augenzeugen im nationalsozialistischen Deutschland (1933–39) [Cesta do třetí říše. Britští očití svědkové v nacionálněsocialistickém Německu (1933–39)], Göttingen 1993.

Weinberg, Gerhard L., The Foreign Policy of Hitler's Germany. Diplomatic Revolution in Europe, 1933–1936, Chicago 1970.

Weinberg, Gerhard L., The Foreign Policy of Hitler's Germany. Starting World War II, 1937–1939, Chicago/Londýn 1980.

TŘETÍ ŘÍŠE

Úvod do studia

Dietmar Süß
Winfried Süß